

MESNEVÎ ŞÂRİHİ ŞEM'Î ŞEM'ULLAH'IN ŞERH YÖNTEMİ İLE WALTER G. ANDREWS'UN SÖZDİZİMSEL METİN YORUMLAMA YÖNTEMİ ARASINDAKİ BENZERLİK*

*Turgut KOÇOĞLU***

ÖZET

Geçmişten günümüze, izaha ihtiyaç duyulan eserler o eserleri başkalarından daha iyi anladığını düşünen insanlar tarafından açıklanmış ve yorumlanmıştır. İslam edebiyatında Kur'an ve hadisleri anlama gayretleriyle başlayan metin yorumlama faaliyetleri zamanla edebi eserlere de taşınmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabûlüyle birlikte Arapça ve Farsça'dan, başta dinî eserler olmak üzere pek çok eser Türkçeye tercüme edilip yorumlanmıştır. Bu faaliyetler zamanla metinler şerhi sistemini ortaya çıkarmıştır. Türk edebiyatında edebî metinler 20. yüzyıla kadar geleneksel şerh diye adlandırılan ve temelde kelime izahına dayanan şerh yöntemi ile yorumlanmıştır. Ancak bu yüzyıldan sonra modern denilebilecek farklı yorumlama yöntemleriyle de edebî metinleri anlama ve anlatma çabaları devam etmiştir. Her yöntem söz konusu metinlerin farklı bir boyutunu dikkate almış ve metni öylece yorumlamıştır.

Son zamanlarda Osmanlı şiirini farklı bir bakış açısıyla yorumlayan Andrews, Türkçenin kendine özgü sözdizim özelliği kullanılarak bir cümledeki anlamın belli kelimelerde/öğelerde vurgulanıp yoğunlaşabileceğini ifade eder. Andrews'e göre Divan şiiri, günlük konuşma Türkçesi gibi hatta ondan daha fazla sözdizimsel serbestliğe ve rahatlığa sahiptir. Bu sayede metinde anlam belirsizliği oluşmakta, bu da şiirin anlam alanını genişletmekte ve farklı yorum ve anlamlara kapı aralamaktadır.

Andrews, Osmanlı şiiri incelemelerinde geçmişten günümüze metinlerin sözdizimsel özelliğinin dikkate alınmadığını ve bu tarzda metin yorumlama çalışmalarının yapılmadığını söylemektedir. Ancak 16. asrın önemli şârihlerinden Şem'î Şem'ullah'ın, Şerh-i Mesnevî'sinde Andrews'un bahsettiği sözdizimsel metin yorumlama yöntemine benzer bir metotla metinlere yaklaştığı dikkat çekmiştir. Bu yazıda Andrews ve Şem'î Şem'ullah'ın şerh yöntemlerindeki sözdizimsel yorumlama incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, sözdizimsel metin yorumu, Şem'î Şem'ullah, Walter G. Andrews

* Bu yazı, 9-10 Ekim 2010 tarihinde Manisa'da düzenlenen "Uluslararası Hz. Mevlânâ ve Tasavvuf Kültürü Sempozyumu"nda sunulan "Şârih Şem'î Şem'ullah'ın Şerh Yönteminin Günümüzdeki Yansıması: Walter G. Andrews ve Sözdizimsel Şerh Metodu" başlıklı tebliğin genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: kocogluturgut@gmail.com

**SIMILARITY BETWEEN COMMENTATOR ŞEM'İ ŞEM'ULLAH'S
METHOD OF INTERPRETATION FOR MESNEVÎ AND WALTER
G. ANDREWS'S SYNTACTICAL TEXT INTERPRETATION**

ABSTRACT

From the past to present texts, needed to explain, have been interpreted by people who think that they have better understanding than the others. Islamic literature, in order to understand the basics of texts beginning with the Koran and the hadith also interpretation activities affect literary works. After acceptance of Islam, particularly religious works and the other many works were translated and were interpreted from Persian and Arabic to Turkish. In time, these activities have caused to appear annotation system. In Turkish literature, literary texts were interpreted with traditional annotation system until the twentieth century. On the other hand after this century different methods can be considered a modern interpretation, literary texts continued efforts understanding and expressing. Each method has considered these texts in terms of different perspectives and it has interpreted.

In recent times, Andrews who has interpreted Ottoman poem with a different point of view emphasized that using a unique feature of Turkish syntax, the meaning of a sentence refers to both stress and intensity. According to Andrews, Divan poetry has the syntactic freedom and comfort like colloquial Turkish. Thanks to this flexibility, in the text occurs ambiguity. Therefore, it supplies multiple meanings, different interpretation and understanding.

From past to present, Andrews says that texts are not taken into account syntactic features and nobody makes efforts to interpret the texts in such a way. However Şem'i Şem'ullah who, is one of the major poets of the sixteenth century, used a method close the mentioned method of Andrews. In this article are examined that syntactic methods point of view of Şem'i Şem'ullah and Andrews.

Key Words: interpretation, syntactical text interpretation, Şem'i Şem'ullah, Walter G. Andrews

Giriş

Şerhin ve metin şerhinin ne olduğuna, nasıl yapıldığına, çeşitlerine ve şerh edilen eserlerin tasniflerine dair birçok yazı mevcuttur.¹ Ancak burada kısaca değinmek gerekirse "şerh" lügatte

¹ Bu yazılardan bazıları şunlardır: 1. Carra de Vaux, "Şerh", İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979.; 2. Ali Nihad Tarlan, "Metinler Şerhine Dair", Edebiyat Meseleleri, İstanbul 1981.; 3. Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 8, 1994.; 4. Muhammet Nur Doğan, "Metin Şerhi Üzerine", Yedi İklim Dergisi, Sayı 63, Haziran 1995.; 5. Emine Yeniterzi; "Metin Şerhi İle İlgili Görüşler", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, 1999.; 6. Mine Mengi, "Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine", Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınevi, Ankara 2000.; 7. Azmi Bilgin, "Eski Türk Edebiyatında Şerh", 1. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001) Bildiriler, Cilt 1, Kayseri 2001.; 8. M. A. Yekta Saraç, "Şerhler",

"açmak, yarmak, açıp genişletmek" anlamlarına gelmektedir. Terim anlamı olarak da metin şerhi için : "Bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklamak ve yorumlamak" (Vaux, 1979: 429) Bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması" (Kortantamer, 1994: 1) "Edebî metinleri açıklama ve böylece metnin anlaşılmasını kolaylaştırma çalışmaları" (Mengi, 2000: 73) gibi tanımlar yapılmıştır. Bu birkaç tanımdan hareketle denilebilir ki metin şerhinin esasında, metinleri açıklamak, yorumlamak daha anlaşılır kılmak ve metinlerdeki ince nokta ve nükteleri ortaya çıkarmak vardır.

Metin şerhi çalışmalarının temelinde Kur'an'ı anlama ve yorumlama çalışmaları yer almaktadır. Metin şerhi "İslam kültür dünyasında varlığının bütün karakteristik çizgilerini tıpkı filoloji, belagat, tarih, biyografi ve benzeri birçok dal gibi Kur'an'ı ve onun i'câzını daha iyi anlamaya yönelik araştırmalara borçludur." (Kortantamer, 1994: 2) Söz konusu bu araştırmalarda uygulanan yöntem ve tekniklerin zamanla başka metinleri anlamak ve yorumlamak için de kullanıldığı ve böylece şerh sisteminin oluşmaya başladığı bilinmektedir. "Bilhassa filologlar, müfessirler, kelamcılar ve filozoflar bu alanda büyük çalışmalar yapmışlardır. Bu alanlarda elde edilen bilgi ve tecrübe sanat ve şiir alanına aktarılmış, orada eserlerin açıklanmasında uygulanmıştır. Hitabet ve kitabetin ortaya çıkardığı edeb literatürü, şairlerin faaliyeti, şiir tartışmaları, eleştiri, daha fasih ve belîğ ifadenin araştırılması hep birlikte klasik metin şerhinin esasını oluşturan bilgilerin tespitinde, kristalleşmesinde önemli roller oynamışlardır." (Kortantamer, 1994: 2)

8. asrın ikinci yarısından itibaren İslam'a dahil olan Türkler, İslam medeniyetine âit dînî,ilmî, edebî, felsefî eserlerle tanışmışlar ve zamanla bu medeniyet dahilinde önemli eserler de kaleme almışlardır. Türk edebiyatında ilk dönemlerde daha ziyade kırk hadisler, Mesnevî-yi Şerîf ve Bostan ve Gülistan gibi İslam medeniyeti için ciddi önem arz eden eserler şerh edilmiştir. Sonrasında Türk edebiyatında, yavaş yavaş sistemleşmeye başlayan ve geleneksel bir yapı kazanan şerh geleneği dairesinde manzum-mensur, Arapça-Farsça-Türkçe, dînî-edebî-fennî çok sayıda ve türde eser şerh edilmiştir.²

20. yüzyıla kadar Türk edebiyatında metinler geleneksel/klâsik şerh metodu ile açıklanıyor, yorumlanıyordu. 20. yüzyıldan sonra da bazı ilim adamlarınca kullanılan geleneksel şerh metodu, esasında kelime anlamına dayanan; metni, parçalarından hareket ederek tümevarım yöntemiyle ele alan bir metot idi. "Bu tip şerhlerde öncelikle metin verilir. Sonra kelimeler ve kavramlar çok zaman dil bilgisi ağırlıklı olarak şerhine göre uzun veya kısa bir şekilde açıklanır. Onlarda saklı olan anlam dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılır. Daha önce bu konuda ileri sürülmüş

Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.; 9. Atabey Kılıç, "Dağılan İncileri Toplamak: Bir Şerh Tasnifi Denemesi", Klasik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Turkish Studies Publication, Ankara 2007.; 10. Hakan Yekbaş; "Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şarihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 23, Bahar 2008.

²Türk edebiyatında şerh edilen eserlerin tasnifi için bkz: Atabey Kılıç, "Dağılan İncileri Toplamak: Bir Şerh Tasnifi Denemesi", Klasik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Turkish Studies Publication, Ankara 2007." ; İsmail Güleç; "Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı", Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilcin Adına - Şerh/Annotation), Fall 2009.

fikirler varsa, onlar zikredilir, tercihlerde bulunulur. Telmihler dünyası açıklanır." (Kortantamer, 1994: 2-3) Geleneksel metot; metnin anlam dünyasına, metindeki iletiye kısacası müellifin murad ettiği manaya/manalara odaklanır.

Cumhuriyet'ten sonra geleneksel şerh metodunun yanında modern denilebilecek, Batı kaynaklı metin yorumlama ve inceleme yöntemleri de kullanılmaya başlandı. Çünkü "Biz 20. yy.'ın insanlarıyız. Dilimizin yeni çağrışımları, yeni tatları var; yeni tarzlarımız, yeni duygularımız var. Eskilerin inandığı her şeye aynen inanmamız mümkün değil. Kaf dağına gittik, hayallerimizde Rüstem'in yerini Rambo aldı" (Kortantamer, 1994: 8) diye düşünen Kortantamer'in³ "Gül Kasidesi"ne yaptığı şerh, onun geleneği bilen ve bunu modernle birleştirmeye çalışan bir tutum sergilediğini gösterir. Fuzûlî'nin bir gazelini yapısalcı yöntemle inceleyen Cem Dilçin, "Fuzûlî'nin Bir Gazeli'nin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi"⁴ adlı yazısında, yazı başlığından da anlaşılacağı üzere şerh ve yapısal incelemeyi farklı düşünür. Bu yazısında Dilçin, gazeli geleneksel yöntemle şerh ettikten sonra; gazelin kafiyesini, veznini, veznindeki med ve imâleleri, mısralardaki sesleri, seslerin ünlü veya ünsüz olduklarını, sayılarını, ayrıca gazeldeki isim cümlelerini fiil cümlelerini ve kelimelerin türlerini inceler, sonra bütün bunları tasnif eder ve tablo hâline getirip bu verilerle şiiri anlam bakımından inceler. Cem Dilçin'in bu çalışmasından sonra pek çok araştırmacı klâsik Türk edebiyatı metinlerini, yapısalcılık, stilistik, ontolojik ve gösterge bilim metotlarını kullanarak incelemeye ve açıklamaya çalışmıştır.⁵

1. Walter G. Andrews'un Sözdizimsel Metin İnceleme Yöntemi

Andrews, "Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı" adlı kitabının "Konuşma Tarzı: Şiirsel Sözdizim" başlıklı bölümüne : "Sözdizimsel özelliklerin analizi ve yorumlanması, Osmanlı şiiri incelemelerinin geçmişte bir parçası olmamıştır." (Andrews, 2000: 33) şeklinde biraz iddialı denilebilecek bir cümleyle başlar ve yaklaşık 20 sayfalık bu bölümde özetle ifade edilecek olursa, Divan şiirinin sözdizimsel özelliklerini açıklar; bu özelliklerin, metnin anlamlandırılması, yorumlanması ve söylemin tespit edilmesinde önemli bir etken olduğunu izah ve ispata çalışır.

Andrews'e göre, "sözdizim veya cümlenin öğelerinin dizilişi kendi başına anlamlıdır. Bu da örneğin, aşağıdaki cümleler arasında önemli bir fark var demektir.

(1) Mary'ye bütün paramı bırakacağım (2) Bütün paramı Mary'ye bırakacağım. (3) Bırakacağım bütün paramı Mary'ye. Gayet açık ki ikinci cümlede parayı alacak kişiye *özel bir*

³ Tunca Kortantamer; "Gül Kasidesi", Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

⁴ Cem Dilçin; "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", Türkoloji Dergisi, Cilt 9, 1991, s. 43-98.

⁵ Dursun Ali Tökel, "Ontolojik Analiz Metodu ve Bu Metodun Baki'nin Bir Gazeli'ne Uygulanışı", Yedi İklim, Sayı 74, Mayıs 1996, s. 53-59; Osman Horata, "Necati Bey'den Baki'ye Döne Döne", Bilig, Sayı 7, 1998, s. 44-66; Dursun Ali Tökel, "Bir Gazel Anlambilimle Nasıl Anlaşılır", Dergah, Sayı150, Ağustos 2002, s. 10-11, 23; Turan Alptekin, "Yunus Şiirlerinin Stilistik ve Yapısal Çözümleme Denemesi İçin Bir Prolegomen", Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları, Sayı 24; Ağah Sırrı Levend Hatıra Sayısı I), 2000, s. 9-56; Hülya Çevirme, "Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Göstergibilim Açısından İncelenmesi", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 17 (Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz Özel Sayısı), 2000, s. 75-80; Yasemin Ertek Morkoç, "Hafız-ı Şirazi'nin Bir Gazelini Yapısal Yönden İnceleme Denemesi", Dergah Dergisi, Cilt 16, Sayı 190, Aralık 2005, s. 17-20; Ali Fuat Bilkan, Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar, L&M Yayınları, İstanbul 2006; İlhan Genç, "Klasik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar", Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007, s. 393-404.

vurgu yapılmaktadır, üçüncü cümle ise şiir dışında herhangi bir bağlamda çok acayip görünecektir." (Andrews, 2000: 35) Andrews'in burada belirttiği gibi Türkçede özel bir vurgu, sözdizimi değişikliğiyle "belirtilmek istenen, önem verilen unsurun üzerine" (Korkmaz, 1995: 86) çekilebilir.

Günlük konuşma dilinin önemli özelliklerinden biri olan sözdizimsel serbestlik ve bu yolla yapılan anlam vurgusu Divan şiirinin de sahip olduğu bir özelliktir. Divan şiiri "modern konuşma dilinde gözlemlenen bütün sözdizimsel serbestliklere imkân tanımaktadır. Ayrıca cümlelerin öğelerinin dizilişinde, GKT'nin (günlük konuşma Türkçesi) kurallarında kısıtlamalar getiren bazı yer değiştirmelere, DŞ'nin (Divan şiiri) kuralları izin verir." (Andrews, 2000: 37) Divan şiirinde bir cümlecğin öğesi bu sözdizimsel serbestlik sayesinde başka bir cümlecğin öğesi konumuna geçebilir. Bu durum da Divan şiirinin sözdizimsel belirsizlikler üretmesine imkân sağlar. Bu yüzden "divan şiirinin özel sözdizimi, söylemin tespit edilmesini sağlayan önemli bir işarettir. Sözdizim, bir sözcenin 'şiirsel' olduğunu göstererek, sözcenin öğelerinin belli şekilde yorumlanmasının gerektiğine de işaret eder." (Andrews, 2000: 40)

Andrews, kısaca özetlemeye çalıştığımız hipotezlerini Nâbî'nin bir gazelinde uygulamaya çalışır. Aşağıda bu uygulamadan aldığımız beyit, onun, Divan şiirinin sözdizimsel özelliğinden hareketle metnin nasıl yorumlamalara imkân sağladığını görmek açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır:

"2. a. *Açıldığın / haber verir / ağyara / gül gibi*

F. İ.+F. İ. İ.+E.

b. *Dâim / bize / nesîm-i sebük-pâ / gelür gider*

Zarf Zam İ.T. F+F

İlk mısra (2.a), dilin olağan sözdiziminden esaslı bir sapmaya ve bundan doğan büyük belirsizlik potansiyeline çok iyi bir örnektir. 2.a'nın temel bildirme kipindeki biçimi şöyle olabilirdi:

Ağyara	gül gibi	açıldığını	haber verir
İ	Zarf+Ed.	F	(İ.+F.)
		(yan cümlecik)	(ana cümle)

2.a'nın temel biçimi gerçekten buysa (diğer olasılıklar aşağıda belirtilmiştir), o zaman yan cümlecğin öğeleri ana cümlecğin fiilinin sağına konmuştur ve bu konumda ana cümlelerin öğelerinden ayırt edilemezler; ayrıca ikinci mısradaki (2.b) ana cümlelerin öğelerinden de ayırt edilmeleri güçtür. Dahası, Türkçede yan cümleciklerin yapısı yan cümlecik fiilinin (fiilimsinin), ana cümlelerin fiilinin nesnesi olmasını gerektirir. Dolayısıyla söz konusu fiilimsinin *açıldığın* şeklinde değil de *açıldığını + ı* (-i halinde) olması beklenir sonuç olarak 2.a'nın aşağıdaki yorumlarının hepsinin veya herhangi birinin geçerli olması sözdizimsel açıdan mümkündür:

1. 'Senin açılman başkalarına gül gibi haber verir.' ('açıldığın' yalın halde düşünülürse).

Turkish Studies

2. 'Senin başkalarına açıldığını gül gibi haber verir.' ('gül gibi', ana cümlelerin parçası sayılırsa).
3. 'Gül gibi senin açıldığını başkalarına haber verir.' (hem 'gül gibi' hem de 'ağyara' ana cümlelerin parçası sayılırsa).
4. 'Senin gül gibi açıldığını başkalarına haber verir.' (Datif nesne/tümleç ana cümlelerin parçası olarak okunursa).
5. Beyit bir de hem 'gül gibi' hem de 'ağyara' yan cümleciklerin parçası sayılarak okunabilir. (Andrews: 2000, 42-43)

Bu örnekten hareketle Andrews, mısra 2.a'nın kesin bir sözdizimsel yorumunun olmayacağını belirtir ama "açılmak" ve "haber vermek" filleri mısra başına alınarak vurgunun bu kelimelerde odaklandığını ifade eder. Böyle olmasının sebebini de şiirin bir gazel olması ve fillerin mısra başına alınarak duygusallığın ön plana çıkarılmasına bağlar.

Anladığımız kadarıyla özetleyecek olursak Andrews'e göre Türkçede cümlelerin sözdizimi anlamı etkilemekte ve anlamdaki vurguyu değiştirebilmektedir. Divan şiiri de kendine özgü, günlük konuşma dilinin imkânlarını bile aşan serbestlikte ve rahatlıkta bir sözdizimsel özelliğe sahiptir. Bu özellik, Divan şiirine bir belirsizlik ve bu belirsizlikten doğan bir anlam genişliği sağlamaktadır. İşte bu anlam genişliği içerisinde söylemin tespit edilmesi ve metnin anlamlandırılmasında odak/vurgulu öğelerin belirlenmesi çok önemlidir. Çünkü bu öğelerin/kelimelerin dizilişi şiirin anlamına önemli ölçüde etki etmektedir.

2. Şem'î Şem'ullah'ın Şerh Yönteminde "Sözdizim"

Bu yazıda asıl üzerinde durulacak nokta, 16. Asrın önemli şârihlerinden Şem'î Şem'ullah'ın⁶ metnin sözdizimsel yönünü de dikkate alarak yaptığı şerh ve yorumlamalar ve bunun Andrews'in hipotezlerine benziyor olmasıdır. Andrews'in "Söz dizimsel özelliklerin analizi ve yorumlanması, Osmanlı şiiri incelemelerinin geçmişte bir parçası olmamıştır..." (Andrews, 2000: 33) ifadesinin aksine, Osmanlı döneminin önemli metin yorumcularından/ şârihlerinden olan ve pek çok Farsça esere Türkçe tercüme ve şerh yazan Şem'î Şem'ullah Efendi, Şerh-i Mesnevî'sinde bazı beyitleri yorumlarken dizelerin sözdizimsel çeşitliliğini nazara vermiş, bunun anlam üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Andrews, her ne kadar Divan şiiri üzerinden bazı hipotez ve sonuçlara varmışsa, Şem'î Efendi de *Osmanlı şiiri* döneminin metin yorumlayıcısı/şârihi idi.

Şem'î Şem'ullah, Mesnevî'yi, geleneksel şerh diye adlandırılan ve uygulamada öncelikle kelimelerin lügat, terim, mecaz ve metin anlamları üzerinde yoğunlaşan, yeri geldikçe gramer bilgileri vererek metni yorumlama yoluna giden ve bu şekilde müellifin murad ettiği manaya ulaşmaya çalışan yöntemle şerh etmiştir. Ancak Şem'î Şem'ullah bazı beyitlerin yorumlanması sırasında, -yukarıda Andrews'in kitabından özetlemeye çalıştığımız- *metnin sözdizimsel* özelliğini de hesaba katmıştır.

⁶ Şem'î Şem'ullah'ın hayatı için bkz: İsmâil Ünver; "Şem'î Şem'ullah", Türk Dili, C.XLIX (yıl:34) sayı:397(Ocak-1985), Ankara, s. 38-43;Şeyda Öztürk, Şem'î Efendi ve Mesnevi Şerhi, TDV, İstanbul 2011.

Şem’î Efendi'nin, şiirin sözdizimsel yönünü nazara alarak metni nasıl yorumladığı ve şârihin bu durumun ne derece bilincinde olduğu örneklerle daha iyi anlaşılacaktır:

“Kür geşt ez tū neyābīd ū vuḳūf

kör oldu o senden vuḳūf bulmadı ya’nî kāmīl iken senüñ mekr ü telbīsüñden ḥaberdār olmayup ‘aqlı kör oldu bu hem vechdür senden kör oldu o Fir‘avn vuḳūf bulmadı ya’nî senüñ ḥīle vü mekrüñ sebebi ile ‘aqlı fehm ü idrākden zebūn ḳalup aña ḥaḳḳ u bāḫıdan vuḳūf u intibāh olmadı [neyābīdneyāft ma’nāsınadır]” (Koçoğlu: 2009, 969)

Şârih bu dizenin tercüme ve yorumunda iki farklı cümle dizimi kullanmıştır. Aslında mısraın Farsça metnindeki cümle dizimi ilk tercüme ile tam örtüşmektedir diyebiliriz:

1. **kör oldu o senden vuḳūf bulmadı :**

Farsça metnin cümle dizimiyle örtüşen ilk tercümede yüklemi başa alan şârih bu durumda anlamın nerede odaklaştığını devamında şöyle izah etmiştir: “ya’nî kāmīl iken senüñ mekr ü telbīsüñden ḥaberdār olmayup ‘aqlı **kör oldu**” Şem’î bu izahıyla vurgunun ve anlamın “kör olmak” eyleminde odaklandığını izah etmektedir ki Türkçede eğer yüklem cümle başına getirilirse vurgu ve odak yüklemde olur.

2. **senden kör oldu o Fir‘avn vuḳūf bulmadı**

Tercümenin ikinci cümle diziminde şârih, "**senden**" tümlecini yüklemden (**kör oldu**) hemen önce getirerek anlam ve vurguyu tümleçte yoğunlaştırmış ve devamında bu durumu şöyle izah etmiştir: “ya’nî **senüñ** ḥīle vü mekrüñ sebebi ile ‘aqlı fehm ü idrākden zebūn ḳalup aña ḥaḳḳ u bāḫıdan vuḳūf u intibāh olmadı” yani söz konusu durum **senden** kaynaklandı.

“Berser-i mā dest-i raḥmet mīnihād

Ḥazret-i Ḥaḳ raḥmet elini bizüm başımız üzere ḳodı bu hem vechdür Ḥazret-i Ḥaḳ bizüm başımız üzere raḥmet elini ḳodı” (Koçoğlu: 2009, 956)

1. **Ḥazret-i Ḥaḳ raḥmet elini bizüm başımız üzere ḳodı**

Şârih, ilk tercümede **tümleci** yüklemden hemen önce getirerek anlamı bu öge üzerinde üzerinde yoğunlaştırmıştır.

2. **Ḥazret-i Ḥaḳ bizüm başımız üzere raḥmet elini ḳodı**

Dizenin, sözdizimi ikinci tercümede Farsça metnin söz dizimiyle birebir örtüşmektedir ve bu sözdiziminde **nesne** fiilden önce getirilerek vurgulanmıştır.

“Düzdlī peygamberet mīrās mānd

düzdlük saña peygamberden mi mīrās ḳaldı bu hem vechdür saña peygamberden mīrāşdüzdlük mi ḳaldı Ḥazret-i Rasūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥod düzd degül idi pes eger sen şerīf olayıduñ düzdlük eylemezidüñ...” (Koçoğlu: 2009, 825)

Turkish Studies

1. *düzdlük saña peygamberden mi mîrâş kaldı*

İlk tercümenin sözdizimi Farsça metnin sözdizimiyle aynıdır ve **tümleç** fiilden önce getirilerek vurgulanmıştır. Zaten yorumda da tümleç ön plana çıkmaktadır

2. *saña peygamberden mîrâş düzdlük mi kaldı*

Mısraın ikinci tercümesinin sözdiziminde öğelerin yerinde değişiklik yapılmıştır. Şârih, ilk tercüme ve yorumda özne görevindeki **düzdlük** kelimesini yüklemden hemen önce getirerek vurguyu **düztlük**te yani özneye üzerine alır. Şârih, devamında yaptığı yorumda cümle sözdiziminin metnin anlamlandırılmasında ne kadar etkili ve önemli olduğunu açıkça belirtir. *Ĥazret-i Rasûl şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ĥod düzd degül idi pes eger sen şerîf olayıduñ düzdlük eylemezidüñ...*”metnin tercümesinin ikinci sözdiziminin ardından gelen bu yorumda şârih dizinin sözdiziminde vurguyu üzerine alan **düzdlük** kelimesini özellikle ön plana çıkarır: "Peygamber **düzd** değildi, sen şerefli bir insan olsaydın **düzdlük** yapmazdın."

“Tübetü gende büved hemçün piyâz

şoğan gibi kat kat murdâr koğmışdur bu hem vechdür kat kat olan şoğan gibi murdâr koğmışdur ya’nî ehli mecâzuñ cemî’-i ‘ameli nâma’kıldür”(Koçoğlu: 2009, 1031)

1. *şoğan gibi kat kat murdâr koğmışdur*

Şârih, bu çevirisinde **kat kat** kelimesini "murdar kokmak" fiilinden önce getirerek kelimeyi zarf olarak kullanmıştır. "kat kat" burada "murdar kokma"nın fazlalığını derecelendirmiştir.

2. *kat kat olan şoğan gibi murdâr koğmışdur*

İkinci sözdiziminde ise “**kat kat**”, “şoğan” kelimesinden önce getirilerek bu kelimenin sıfatı görevinde kullanılmış, şoğanın "kat kat"olduğunu belirtmiştir. Şârih şiirin bu söz dizimsel serbestliğinin farkında olarak şiirin anlam ve yorum zenginliğini nazara vermiştir.

“Allah Allâh in cefâ bâmâ mekûn

Allâh Allâh bu cefâyı bize eyleme bu hem ma’nâdur bize bu cefâyı eyleme Allâh Allâh ĥavf eyle Allâh’dan ĥavf eyle Allâh’dan ve Allâh için Allâh için ma’nâsınadur” (Dağlar: 2009, 385)

1. *Allâh Allâh bu cefâyı bize eyleme*

2. *bize bu cefâyı eyleme Allâh Allâh*

Şem’î Şem’ullah bu dizinin ilk tercümesinde “Allah Allah” ünlemine cümlenin başına, ikinci tercümesinde de sonuna getirmiştir. Söz dizimsel olarak bu farklılığın oluşturduğu anlam ve yorum çeşitliliğini de şöyle izah etmiştir: “ĥavf eyle Allâh’dan ĥavf eyle Allâh’dan ve Allâh için Allâh için ma’nâsınadur” yani eğer “Allah Allah” ünlemi cümle başında kullanılırsa bu ikileme cümleye “Allah’tan kork” anlamı katmaktadır: "Allah'tan kork ! Bu cefayı bize eyleme" "Allâh

Allâh" ünlemieğەر cümleinin sonunda kullanılırsa “Allah için” manasına gelmektedir. "Bize bu cefâyı eyleme Allah için!" Bu durumun farkında olan Şem’î Dede, cümleinin iki farklı söz dizimsel şeklinin olabileceğine ve bunun da anlamı ve yorumu nasıl etkileyeceğine işaret etmiştir.

“Mer zebânâ müşterî cüz gūş nîst

zîrâ zebâna müşterî gūşdan ğayrı degüldür bu hem vechdür zîrâ zebâna gūşdan ğayrı müşterî yokdur zîrâ kelimâti sem‘den ğayrı bir üzv hiss ü idrâk eylemez pes mütekellimüñ sözini fehm itmege münâsebet lâzımdur zübde-yi kelâm havâşş kelimâtınuñ esrâr u haķıķatını yine havâşş fehm eyler dimekdür”(Dağlar: 2009, 224)

1. *zîrâ zebâna müşterî gūşdan ğayrı degüldür*

Bu cümle dizilişinde, “gūş” kelimesi isim cümlesinin yüklemi olarak vurguyu ve anlam yoğunluğunu üzerine almaktadır ve şârih “zîrâ kelimâti sem‘den ğayrı bir üzv hiss ü idrâk eylemez” açıklamasıyla vurgunun “gūş” kelimesinde olduğunu belirtir ve mısrai bu doğrultuda yorumlar.

2. *zîrâ zebâna gūşdan ğayrı müşterî yokdur*

Metni bu söz dizimiyle de şerh eden Şem’î Dede, manayı “müşteri” kelimesinde yoğunlaştırmakta ve bunu şöyle izah etmektedir: “havâşş kelimâtınuñ esrâr u haķıķatını yine havâşş fehm eyler dimekdür”Yani burada “müşteri” kelimesi vurguludur ve şârih bu kelimedenden muradın ne olduğunu yorumlamaktadır.

“Ādemî derħabs-dünyâ z’ân büved

âdemî dünyânuñ ħabsinde ol sebebden olur bu hem vechdür âdemî ol sebebden dünyânuñ ħabsinde olur ya’nî dünyâ zindânında maħbûs olmağa sebep oldur”(Koçoğlu: 2009, 300)

1. *âdemî dünyânuñ ħabsinde ol sebebden olur*

Tercümenin bu sözdizimi Farsça metnin sözdizimiyle aynıdır. Burada vurgu zarf tümlecindedir (**ol sebebden**).

2. *âdemî ol sebebden dünyânuñ ħabsinde olur*

İkinci tercümenin sözdiziminde ise dolaylı tümlece (**dünyânuñ ħabsinde**) dikkat çekilmektedir.

Sonuç

Örnekleri çoğaltmak mümkün ancak bu kadardan murad hasıl olsa gerek. Neticede diyebiliriz ki Andrews, Divan şiirinin sözdizimi/cümle dizimi yönünden serbest ve geniş bir özelliğe sahip olduğu, bunun da anlam ve yorum üzerinde önemli bir etkisinin bulunduğu fikrini ortaya koymuş ve örneklerle bu hipotezini açıklamaya çalışmıştır. Ancak Andrews,Divan şiirinin sözdizimsel özelliği üzerine ne daha önce ne de günümüzde bir inceleme ve çalışma yapılmadığını da yazısının başında belirtmiştir.Her ne kadar Divan şiiri metni olmayıp Farsça bir metin olsa da Mesnevî'nin tercüme ve yorumunda Türkçe düşünen ve Türkçe yazan Şem’î Şem’ullah, şiirin

Turkish Studies

sözdizimsel özelliğinin onun anlamına etki edeceğinin yorumlama sırasında buna dikkat edildiğinde metnin anlamının değişeceğini ve genişleyeceğini fark etmiş ve bazı beyitleri yorumlarken metnin sözdizimsel yönüne özellikledikkat edip yorumunu buna göre yapmıştır.

Şem'î, Divan şiiri yorumlamamış ama Divan şiirinin de beslendiği kaynaklardan biri olan Mesnevî'yi şerh etmiştir. Neticede Mesnevî de şiidir ve onun bazı beyitlerinin yorumlanmasında Şem'î **sözdizimine** kanaatimizce dikkat etmiştir. Cümle diziminin metnin anlamına etki ettiğinin farkında olmuş ve yorumlama sırasında bu etkiyi göz önünde bulundurmıştır. O zaman şunu diyebiliriz ki Osmanlı döneminde -şimdilik inceleyebildiğimiz kadarıyla- bir şârih, metin yorumlamasında şiirin sözdizimsel özelliğinin ve kelime vurgusunun anlam ve yorum üzerindeki tesirini fark etmiş ve bu doğrultuda yorumlamalarda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- ANDREWS, Walter G (2000). Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKAT, Dâvut (1999). Şem'î, Şerh-i Baharistan (giriş-metin), Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- BAŞTÜRK, Orhan (1997). Süürî'nin Mesnevi Şerhi (Tanıtım-İndeks-Tenkitli Metin), Bursa: Selçuk Üniversitesi.
- CEYLAN, Ömür (2000). Tasavvufî Şiir Şerhleri, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DAĞLAR, Abdulkadir (2009). Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), (Doktora Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- DÜNDAR, Seyhan (1998). Şem'î Şem'ullah'ın Şerh-i Gülistân'ı, İzmir: Ege Üniversitesi.
- KOÇOĞLU, Turgut (2009). Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), (Doktora Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- KORKMAZ, Zeynep (1995). Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası.
- KÜLTÜRAL, Zuhâl (2009). Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi, İstanbul: Simurg Yayınları.
- MENGİ, Mine (2000). Divan Şiiri Yazıları, Ankara: Akçağ.
- ÖZTÜRK, Şeyda (2001). Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi, İstanbul: TDV.